

TÜRKÇE VE FARŞÇA İYELİK ÇOKLUK EKLERİNİN DİZİMSEL TİPOLOJİK MANTIK BENZERLİĞİ

[Araştırma Makalesi /Research Article]

Mehmet Malik BANKIR*

Geliş Tarihi: 10.04.2023

Kabul Tarihi: 26.05.2023

Öz

Dil konusu, beyin gibi insanoğlu tarafından sürekli gündemde tutulmuş, dilin beyinle olan gizemlilik bağlantısından dolayı dile büyüğü bir dünya olarak bakılmıştır. Yeryüzündeki dillerin sayılarının bugünkü tespitlere göre üç bin ile yedi bin civarında olduğu ifade edilmektedir. Dillerin kökeni, nasıl ortaya çıktıkları, birbiriyle ilişkileri, akrabalıkları, benzerlikleri ve ayrıştıkları noktalar üzerinde birçok araştırma yapılmış ve birçok dil teorisi ortaya atılmıştır. Yapılan genel dil bilimsel çalışmalarda dilleri tanımak, dil olgusunu anlamlandırmak ve bu anlamlandırmayı kolaylaştırmak için dillerin benzer ve ayrı noktaları ele alınmış; dillerdeki sesler, ekler, kelimeler, kelime grupları ve cümle yapıları irdelenmiştir. Bu irdelenme sonucunda, çeşitli dil aileleri, dil akrabalıkları, dil benzerlikleri ve dil teorileri ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmada, isim ve isim soylu kelimelere getirilerek ismi isme, ismi fiile bağlayan, bir nesne veya varlığın kime veya neye ait olduğunu belirten, ilişki, sahiplik, aîlik ve mülkiyet bildiren iyelik ekleri üzerinde duruldu. Her dilin iyelik eklerinin kendine özgü şekilsel, yapısal, dizimsel ve anlamsal fonksiyonları olmakla birlikte Türk dili ve Fars dili her ne kadar aynı dil ailesi grubunda değillerse de bu eklerin oluşturulma biçimlerinin, birleşme özelliklerinin dikkate şayan bir biçimde benzerlik gösterdiği ortaya konulmaya çalışıldı. Bu incelemeyle Avrasyatik dil teorisine bu iki dilin iyelik ekleri ve özellikle iyelik çokluk ekleri üzerinde yaklaşılma amacı güdüldü. Sonuç olarak yapılan inceleme, Farsça iyelik çokluk eklerinin tipolojik mantık düzeninin Türkçe çokluk iyelik eki oluşturma düzenine benzediğini gösterdi.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Farsça, İyelik Ekleri, Çokluk Ekleri, Avrasyatik.

SYNTHETIC TYPOLOGICAL LOGIC SIMILARITY OF TURKISH AND PERSIAN POSSESSIVE PLURALITY SUFFIXES

Abstract

The subject of language, like the brain, has always been kept on the agenda by human beings, and language has been regarded as a magical world due to the mysterious connection of language with the brain. It is stated that the number of languages in the world is around three thousand to seven thousand according to today's findings. Many studies were performed and many linguistic theories were put forward on the origin of languages, how they emerged, their relations with each other, their kinship, similarities and differentiations. In general linguistic studies, similar and different points of languages were discussed to recognize languages, to make sense of language phenomenon and to facilitate this interpretation, and sounds, affixes, words, word groups and sentence structures in languages were examined. As a result of this examination, various language families, language kinship, language similarities and language theories have emerged.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mmalikbankir@kastamonu.edu.tr
Orcid: 0000000177986603

In this research, the possessive suffixes that connect noun to noun, noun to verb, indicate to whom or what an object or entity belongs to, and denote relation, ownership, possessive, property were emphasized by adding possessive suffixes to nouns and noun-origin words. Although the possessive suffixes of each language have their own morphological, structural, indexical and semantic functions, the Turkish language and the Persian language are not in the same language family and, it has been tried to reveal that the forms of formation of these suffixes and their combining properties are remarkably similar. With this study, it was aimed to approach the Eurasian theory of language on the possessive suffixes and especially the possessive plural suffixes of these two languages. Consequently, the examination revealed that the typological logical order of Persian possessive plural suffixes is similar to the Turkish plural possessive suffix formation order.

Keywords: Turkish, Persian, Possessive Suffixes, Plural Suffixes, Eurasian.

Giriş

İnsanoğlunun birey olarak yaratılışıyla birlikte bireyin bireyle ve bireyin toplumla olan ilişkisi gibi toplumlar, milletler ve ülkeler de birbiriyle çeşitli ilişkiler içerisinde olmak zorundadırlar. Bu yüzden dünyada konuşulan diller arasında başka bir dilden kelime almayan, etkilenmeyen bir dil yoktur. Etkileşimi olmayan bir dil dünyadan kopuk, ilkel ve yalnız bir dildir. Çünkü dil etkileşimi olmayan bir milletin başka bir etkileşimde bulunması da düşünülemez. Ticari ve kültürel alışveriş, dilsel ilişkiyi de üzerinde taşır. Toplumların yerleştikleri coğrafya, belli bir topluma beşiklik yaptığı gibi o toplum yıkılıp başka bir topluma da yurt parçası olmuş olabilir. Dolayısıyla yıkılan toplumun kalıntısı, beraberinde orada bir miras bırakmak anlamına gelir. Orta Asya'dan çeşitli nedenlerle batıya doğru göç eden Türkler ve özellikle Anadolu'yu yurt edinmek için giriştikleri zorlu mücadele ve savaşların sonunda devlet teşkilatının kalıcı yapılandırılması temellerine öncülük eden Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu'da kurulacak başka Türk devletleri, Türk medeniyet tarihi açısından önem arz etmektedir. Çünkü Büyük Selçuklu Devleti'nden sonra, Anadolu'da kurulacak devletlerin bilhassa Anadolu Selçuklu Devleti ve uzun süre devam edecek Osmanlı Devleti'nin sevk, idare ve yönetim anlayışının gelişmesindeki rolleri küçümsenmeyecek derecede olmuştur. Türkler yurt edindikleri Anadolu coğrafyasında İran/Perslerle komşu olmuşlardır. Çok eskilere dayanan İran/Pers yönetim anlayışı ve kültürü, Türkleri de etkilemiş ve birçok alanda Türkler de onları etkilemiştir.

“Türkler her ne kadar daha önce Müslüman olmaya başlamışlarsa da Müslümanlığı resmî dil olarak seçen ilk Türk devleti Karahanlılardır” (Argunşah, Sağol Yüksekaya, 2018: 13). Dokuzuncu yüzyılın sonlarında, onuncu yüzyılın başlarında din olarak İslam'ı seçen Türkler, İranlılardan da devlet ve yönetim anlayışı yanında dil, edebiyat ve kültür sahasında etkileşimde bulunmuşlardır (Akıncı, 2013: 153-154). Tabii ki bu etkilenme tek taraflı değil, çift taraflı olmuştur. R. L. Munroe ve R. M. Munroe, bilişim ve iletişim araçlarının gün geçtikçe gelişmesiyle birlikte bir dereceye kadar, *“evrenselleşen kültürlerin, genel kabullerin ve benzerliklerin; tek tür olarak gelişen kalıtımımızdan ve çevresel sınırlılıklara uyum sağlama gerekliliğinden kaynaklanıyor”* olabileceği görüşünü dile getirirler. Ayrıca Segall ve arkadaşları kültürleri; *geçmiş insan davranışının ürünleri ve gelecek insan davranışının şekillendiricileri* olarak görürler. Dolayısıyla *“insanların kültürlerin üreticileri olduğunu ve aynı zamanda davranışlarımızın ondan etkilendiğini* ifade ederler. Bu yüzden insanoğlunun *hiç durmadan zaman içinde yaşam tarzlarında süreklilikler ve değişiklikler ve mekân içinde yaşam tarzlarında benzerlikler ve farklılıklar meydana getirmeye hizmet eden sosyal çevreler* ortaya çıkmıştır. Böylece *insanların kültürü nasıl dönüştürdüğü ve kültürün de insanı nasıl dönüştürdüğü ve etkisi altına aldığı”* (Berry, 2015: 227-228) görülmektedir. Kültür içerisinde önemli bir yere sahip olan dil de bundan farksız değildir. Zaman içerisinde geniş bir coğrafyaya dağılan Türkler, kültürleri ile başka kültürleri etkiledikleri gibi dil konusunda da başka dilleri etkilemişlerdir. Caferoğlu'nun

(1984: 1-5) da belirttiği gibi Türklerin geniş bir Türk kültür tarihinin olması, çeşitli nedenlerle engin bir coğrafyaya yayılmaları, Türk dilinin de geniş bir sahaya dağılmasını beraberinde getirmiştir. Geniş ve engin bir sahaya dağılma, toplumların ve milletlerin birbirleriyle olan bütünleşmeleri dillerden yan dillerin çıkmasına neden olmuş olabilir. Argunşah (2012: 511) da dil bilimcilerin görüşlerinden yola çıkarak ilk olarak dillerin “*kendi esas fonksiyonları içerisinde iletişim araçları olduklarını, ikinci olarak da dillerin kendi karakterleri içerisinde sosyal bakımdan üzerinde birleşilmiş bir işaretler sistemi olarak anlaşılması gerektiğini*” ifade etmektedir. Caferoğlu, Türklerin geniş bir kültür tarihinin olması ve engin bir coğrafyaya yerleşmiş olmaları, Türkoloji araştırmaları açısından hem Türk halklarının hem de dillerinin araştırılması ve incelenmesi meselesini zorlaştırdığını belirtmektedir. Özellikle “bozkır” başka bir ifadeyle “keçe” devri Türk kültürü yaşayışına ilişkin elimizde orijinal Türkçe kaynakların bulunmaması, bilim insanlarını, ulaşılması gereken bilgileri Türklerle komşuluk yapmış olan diğer milletlerden elde etmek zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Tarih boyunca birçok Türk devleti zayıflamış düşmüş, yıkılmış; yıkılan bu devletlerin yerine yeni Türk devletleri kurulmuştur. Yıkılma evrelerinden önce oluşan zayıflama dönemlerinde yabancı dillerin ve medeniyetlerin fazlasıyla etkisinde kalan dil, ya karışık bir karaktere bürünmüş ya da çok ender olarak yeni bir dile terke zorlanmıştır. Bu yüzden Türk dili ve tarihi üzerinde bilimsel çalışmalar yapılırken tarihî devrelere göre Sinoloji, Hindoloji, Arap ve Fars filolojileri gibi bilim dallarıyla da gereğince ilgilenmeyi göz ardı etmemek gerekir (Caferoğlu, 1984: 1-4). Bir dilin incelenmesi veya araştırılması birçok prensip göz önünde bulundurularak yapılabilir. Dünyada hiçbir dil ansızın ortaya çıkmış veya türemiş değil; özellikle Türkçe gibi kökeni eskilere dayanan bir dil, yüzlerce yıl gelişme evresi geçirmiş kendine has bir tekâmül derecesi kazanmıştır. Dildeki bu tekâmüller genel anlamda dilin iç tarihi diğeri ise dilin dış tarihi prensiplerine göre yapılmaktadır. Bu gelişmelerde dilin iç ve dış disiplinlerinin yanında coğrafi muhit, bireysel ve toplumsal etmenlerin tesiri büyüktür. Coğrafi muhit, kültürel boyut, ekonomi ve bireysel anatomik yapı; dilin iç ve dış tarihi disiplini üzerinde araştırma ve inceleme yapılırken göz önünde bulundurulması gereken önemli faktörlerdir. Coğrafi muhit gereğince “*Türkçe ile İrani diller arasındaki iç içe olma durumu bu dillerin dil tipolojisi bakımından birbirine benzemesine sebep olmuştur*” (Atıcı, 2018: 165). Tarih, coğrafya, kültür, inanç, gelenek ve görenek bakımından birbiriyle kader bağı oluşturmuş Türk-İran ilişkilerini Kaşgârlı, eserinde “*Tatsız Türk bolmas, başsız börk bolmas (Acemsiz Türk, başsız börk olmaz)*” (Atalay, 2013: 349-350) ifadesiyle özetlemektedir. Rona-Tas, Dil Ailesi kavramını açıklarken “*dil bilimsel özdeşlik, dil bilimsel benzerlik ve dil bilimsel ilişki*” terimlerini öne sürmektedir. Rona-Tas bu terimleri açıkladığı yazısında “*ancak ve ancak ses bilimsel şekilleri ve anlamları aynıysa iki dil bilimsel biçim özdeşdir. Bir dilin iki ögesi özdeş değilse fakat şekilleri ve/veya anlamları birbirini andırı yorsa bu bir benzerliktir. Eğer kurallar dâhilinde farklılıkları açıklanabiliyorsa, iki dilsel öge (sözcük, sözcük grubu, yapı vs.) birbiriyle ilişkilidir.*” (Rona-Tas, 2013: 27) görüşünü dile getirmektedir. Nalbant, dil incelemelerinde ölçüt olarak kabul edilen yapısal özellikler, birbiriyle aynı veya farklı dillerin çeşitli aileler oluşturmalarına olanak sağlarken ara sıra aynı dil ailesinden olmayan dillerle de bazı yapısal benzerliklerin görülebildiğini (Nalbant, 2017: 59) ifade etmektedir. Caferoğlu’nun yukarıda belirtilen tespitleri doğrultusunda ve “*Türkçenin Yakın-Doğu ülkeler kültürünün birinci derecede mihveri*” (Caferoğlu, 1984: 5) olması görüşü göz önünde bulundurularak Farsça ile Türkçe çokluk iyelik eklerinin mantıki yapısal özelliği üzerinde bir benzerliğe dikkat çekilmek istendi. Çalışmada dil bilimsel etkileşimden yola çıkılarak dar anlamda iyelik kategorisi üzerinde duruldu. Asıl konuya geçmeden önce Türkçe ve Farsçanın tarihsel bir arka planına değinildi. Daha sonra bu iki dildeki iyelik ve çokluk kategorileri son olarak da bu dillerin çokluk iyelik ekleri yapımında gözetilen yapısal mantık ilişkisi incelendi.

1. Türkçe ve Farsçanın Tarihî Arka Planı

Dünya dilleri arasında Hint Avrupa dil ailesine mensup olan Farsça, Altay dil ailesi grubu içerisinde yer alan Türkçe gibi uzun bir tarihî geçmişe sahip dillerden biridir. Eker, ülkemizde dillerin sınıflandırılması hususunda Ural-Altay teriminin sıklıkla kullanıldığını, ancak bunlar arasında genetik bağ bulunduğunu kanıtlayacak kesin bulguların olmadığını (Eker, 2009: 67) belirtmektedir. Ayrıca Eker'in bu görüşü, çalışmasında "*leksikoistatistik ve glottokronoloji yöntemlerini kullanan Clouston'un Altay dilleri kuramı da geçerli değildir*" (Yılmaz, 2016: 2) şeklindeki görüşüyle örtüşmektedir. Geniş bir coğrafyayı içerisinde barındıran Hint-Avrupa dillerinin bir üyesi olan Farsçaya genel hatlarla bakıldığında; "*Eski Farsça, Orta Farsça ve yeni Farsça*" (Eker, 2008; Öztürk, 1988: XI) olmak üzere üç ana dönemde değerlendirilir. Türklerin Farsça ile tanışması Yeni Farsça dönemine rastlamaktadır. Türk ve İran dilleri, diğer bağlar bir tarafa bırakıldığında en az on üç yüzyıldır iç içe ve yan yanadır. Din olarak da İslam'ı seçen İran halkı, Arap alfabesinde ufak tefek değişiklikler yaparak dillerini, kültürlerini ve edebiyatlarını geliştirme yönünde ilerlerken Firdevsî, Şehname ile birlikte dilde milliyetçilik olgusunu ileri bir safhaya götürmüş ve *Pro-İrancı* olma hüviyetini kazanmıştır. Farsçanın etkisi, *Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî dönemlerinde* doruk noktasına ulaşarak Cumhuriyet'ten sonra Farsça etkisini kaybetmiştir (Eker, 2008: 1465). Uzun bir birliktelikleri olan Farsça ve Türkçe, farklı dil aileleri grubunda olmalarına rağmen kelime dağarcığı yanında yapısal olarak da birbirlerinden etkilenmişlerdir. Aynı coğrafyada birlikte yaşanan durumlarda bu etkileşim daha da artmaktadır. Nitekim Kaşkay Türkleri böyle bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Kaşkay Türkleri; bugünkü İran'da Fars, İsfahan, Buşehr, Çarmahal, Bahtiyari, Kuhkiluye, Buyerahmed, Huzistan, Kirman, Hürmüzgan gibi geniş bir alana yayılmışlardır (Doğan, 2020: 521). İran coğrafyasında geniş bir alana yayılmış olan Kaşkay Türklerinin dillerinin Farsça üzerinde etkili olması doğaldır. Şunu belirtmek gerekir ki dillerde kelime alışverişi bir dereceye kadar kolaydır; dilde zor olan kısım dönüşüm gerçekleştirerek yeni ve farklı bir dil bilgisel yapı oluşturma durumudur. Dilde farklı yapısal bir dönüşüm gerçekleştirme olayı ise köklü, güçlü ve etkili dillere has bir niteliktir. Bu yapısal etkilenmelerden biri de iyelik çokluk eklerinin aynı mantıkla oluş biçimidir. Dillerdeki bu benzerlik yeni teorilerin ortaya çıkmasını da vesile olmuştur. Bunlardan biri 1980'li yıllarda J. Harold Greenberg'in ortaya attığı Avrayistik Dil Teorisidir. Bu teori kısaca Ural-Altay ve Hint-Avrupa dil ailelerine mensup birçok dilin aynı kökten geldiğini savunmaktadır. "*Avrayistik Dil Teorisine göre günümüzdeki pek çok dil ailesi MÖ. 14-10 bin yıllarında aynı kökene dayanıyordu. Her ne kadar sekiz bin yıl önce, Altay dil grubu ana gruptan ayrılmışsa da günümüzde pek çok dil bilgisel unsur, tarihî bağların tespitine yardımcı olmaktadır*" (Arıkoğlu, 2009: 1). Bu tezinin yeni olması ve geniş bir coğrafyaya yayılmış olan bu dil ailelerini incelemek, Rezaei (2013: 3-4)'nin de çalışmasında belirttiği gibi oldukça güçtür ve bunu gerçekleştirmek bir ekip işidir. Arıkoğlu, çalışmasında "*bu tezinin en önemli konusunun Ural-Yukagir, Altay ve Kore dillerinin her iki dil teorisyenleri tarafından Hint-Avrupa dilleriyle akraba kabul edilmesi*" (Arıkoğlu, 2007: 110) olduğunu belirtmektedir. Dil ailelerinin birbiriyle etkileşimlerinin yanında Türkçe ile İrani dillerinin etkileşiminin iki yönlü olduğuna dair çalışmalar mevcuttur (Karini 2014; Balcı, 2014). Bu çift yönlü etkileşimin dışında bir etkileşimin olması dil kurallarına aykırı bir özellik gösterir. Dillerdeki değişim ve "*olayların birçok sebebi vardır. Bu sebeplerin birçoğu dillerdeki genel temayüller, seslerin birbiriyle ilişkileri, en az çaba yasası*" (Özek, 2017: 65) gibi birçok sebep sıralanabilir. Diller ve "*dil öğeleri arasındaki etkileşimlerin göz ardı edilemeyeceği, dilin birçok öğenin birleşiminden meydana gelen bir sistem olduğu ön plana çıkmıştır*" (Kerimoğlu, 2008: 143). Yapılan araştırmalarla dillerin kısa zamanlı da olsa uzun zamanlı da olsa birbirini etkilediği, değişime uğradığı; bu etkileşim ve değişimin ses, şekil, anlam, yapı ve diziliş bakımından ortaya çıktığı gözlenmiştir.

2. Türkçede Çokluk Biçim Birimi/Biçim Birimleri

Çokluk ekleri, isimlerin çokluk şekillerini yapan işletme ekleridir. İsmi karşıladığı kavramın sayısının birden fazla olduğunu belirtmek için o nesnenin veya varlığın teklik şekillerine çokluk ekleri getirilerek onların çokluk şekli yapılır. Bugün hemen hemen bütün Türk lehçelerinde, henüz yapısı tam olarak açıklanamayan, +lAr ekinin varyantları, çokluk eki olarak kullanılmaktadır. Ancak, Grönbech'in "+lAr eki Eski Türkçedeki yegâne çokluk eki değildi" (Grönbech, 1995: 51) şeklindeki ifadesi Eski Türkçe ve Türk lehçelerinde başka çokluk eklerinin de var olduğunun bir kanıtıdır. Gabain, Grönbech, Tekin gibi bazı bilim adamları, +lAr ekiyle birlikte +z, +t, +an, +gun eklerini de çokluk eki olarak değerlendirmişlerdir (Başdaş, 2006: 55). Alkaya ve Yalçın (2022: 17) çalışmalarında, Türkçenin eski yazılı metinlerinden itibaren tanıklanan ve sözcüklerin kök veya gövdeleriyle kaynaştığı için çokluk eki işlevini yitirmiş olan bazı çokluk işlevli ekin varlığı, Türkçenin çokluk eki açısından zengin bir dil olduğunu belirttikten sonra +lAr eki dışında zamanla donmuş, kaynaşmış veya aktif çokluk işlevini kaybetmiş +z, (+r), +gUn, +An, +lA, +t, +k, +s, +ş vb. gibi bazı eklerin var olduğuna değinirler. Bu eklerin tarihî seyirlerinin incelenmeleri başka bir çalışmayı gerektirmektedir. İlhan (2017: 155), +lAr ekinden başka genel Türkçede çokluk kavramı ifadesinde kullanılan ekler olarak +DAş, +gil, +k, +l^o, +l^ok, +mAn, -^oş, -k, -^oz, -s^on^oz, -^on/-^on^oz, -lAr, +m^oz, -n^oz, +lArI vb. gibi ekler sayılabilir, demektedir. Bir kısmı Türkiye Türkçesi ağızlarında da kullanılan bu eklerden bazıları isimlere gelerek eklendiği ismin çokluğunu oluştururken bir kısmı eklendiği kelimeyle ilgili olanların çokluğunu göstermektedir, der. Bu yüzden yazıya geçmiş her kayıt ve halk ağzında devam eden her anlatı, coğrafya ve zamana bağlı değişikliklere uğrasa bile ana dokusu büsbütün bozulmaz (Alışık, 2002: 145), izleri devam eder. Zamanla kök veya gövdeyle birleşip kaynaşan ekler durumun analizini güçleştirmektedir. Analizi güçleşen bu yapı farklı yorumların yapılmasını kaçınılmaz hâle getirmektedir. Bu durum da Türkçenin yapısı gereği, eklerin başka ve farklı işlevlerde kullanımını beraberinde getirmiştir (Delice, 2000: 224). Poppe'nin "Plural Suffixes in the Altaic Languages" adlı çalışmasını günümüz Türkçesine çeviren Kerimoğlu (2008: 139), "Moğolca ve Tunguzcada bulunan "r" Ana Türkçede "z"ye dönüşmüştür, bu gözlem önemlidir; çünkü bu bize, çokluk II. kişi iyelik eki "-nız"ın (Özbekçe ve diğer Türk dillerinde) son sesi "z" ile arkaik çokluk eki "r"yi belirleme imkânı sağlar. Oysa II. teklik kişi son ses "z"siz "-n"dir," der. Bu farklı kullanım alanları da Türkçenin anlatım yollarının zenginliğini (Bozkaplan, 2007: 1108) çeşitliliğini ve derinliğini göstermektedir. Türkçede yukarıda sözü edilen bu biçim birimlerin bir kısmı, çokluk işlevlerini az da olsa korurken birçoğu ise kelimeyle birleşerek "isimden isim yapma eki hüviyetini" (İlhan, 2009: 25-26) kazanmıştır. Daşdemir (2013: 311) çalışmasıyla Eski Türkçe döneminde şu çokluk eklerine yer vermektedir:

/+GÜn/: ini "erkek kardeş" iniy+gün+üm "erkek kardeşlerim" kelin+gün+üm "gelinlerim"
 /+En/: oğul "oğul" oğl+an "oğullar", er "er" er+en "erler"
 /+t/: tigin "şehzade" tig+it "şehzadeler" oğul "oğul" oğl+it "oğullar"
 /+z/: ok "boy" oğ+uz "boylar" ben"ben" bi+z "ben ve ait olduğum grup"
 /+s/: işbara "bey" işbara+s "beyler"

Türkçede çokluk ekinden sonra diğer işletme eklerinin gelmesi ise Türkçenin ekler dizininin düzenini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü kendisinden sonra gelecek kelime veya kelime grubuyla öbek oluşturması bu diziliş düzenine bağlıdır.

Türkçede işletme ekleri, başka bir ifadeyle *isim çekim ekleri*, belli bir sıraya göre dizilirler. Bu diziliş sırası *çokluk eki, iyelik eki, hâl eki ve soru eki* şeklindedir. Türk lehçelerinde Çuvaş Türkçesi dışında bütün lehçelerde bu sıralama söz konusudur. Çuvaş Türkçesinde "*iyelik eki çokluk ekinden önce gelmektedir*" (Alkaya, 2008: 353). Türkçenin işletme eklerindeki

bu diziliş sistemi eski Türkçede de “kelin+ler+im (gelinlerim), küdegü+ler+im (damatlarım)” (Tekin, 2003: 101) mevcuttur. Gabain, *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserinde isimlere gelen çokluk +lAr eki için “dikkatli yazmalarda bu ek isme bitişik yazılmaz” (Gabain, 1988: 62) ifadesiyle bu ekin aslında bir kelimedenden eklediğine dair ipucu vermektedir. Ahmet Buran, “Türkçedeki eklerin önce bir yardımcı kelime olma süreci yaşadıklarını, ardından eklediklerini, +lAr çokluk ekinin de bu süreci yaşayarak bir kelimedenden eklenmiş olabileceğini” (Buran, 1999: 208-210) ifade eder. Eski Anadolu Türkçesinde ekler konusunu inceleyen Gülsevin (1997: 8-11), bu dönem eserlerinde “çokluk eki +lAr ekinin her zaman iyelik ve hâl eklerinden önce kullanıldığını” belirtmektedir. Bu sıralamanın “Türkiye Türkçesi başta olmak üzere diğer Türk lehçelerinde de özellikle “amcamlar, dayınlar...” gibi akrabalık adlarında I. ve II. teklik iyelik eklerinin üzerine çokluk eki gelebilmekte ve bu durum bir istisna olarak değerlendirilmektedir” (Demir ve Yılmaz, 2003: 182). Akrabalık ilişkisi oluşturan örneklerdeki +lAr eki, araştırmacılar (Ergin, 1989: 210; Korkmaz, 2003: 257; Hatiboğlu, 1974: 96; Gencan, 1979: 149; Koç, 1990: 77; Hengirmen, 1995: 282) tarafından çokluk ifadesinden çok +gil ekinin yerini tutan ve bir aileyi, bir ailenin üyelerini gösteren, “topluluk, benzerlik ve aile kavramı sağlayan, özel kullanımlı bir ek hüviyeti konumunda kabul edilmektedir. Tahsin Banguoğlu, akrabalık adlarına iyelik eklerinden sonra getirilen +lAr çokluk ekinin “aile adı yapmasının yanında anlatımı belirginleştirdiğini” (Banguoğlu, 1995: 188) ifade eder. Türkçede +gil ekinin kökeni üzerinde duran Ersoy, Çuvaş Türkçesinde “ev, aile, aile üyeleri” anlamına gelen “kil” isminin bu ekin kaynağını teşkil ettiği (Ersoy, 2007: 22-23) görüşünü ileri sürmektedir. Gürer Gülsevin, Türkçede sıra dışı eklerin kullanımlarını incelediği yazısında “anne+m+ler, baba+m+lar yapısında olan kodlamaların Türkçenin ek düzeni sıralaması sistemine uymayan bir sıra dışılık (kuralsızlık, istisnailik)” (Gülsevin, 2004: 1267-1268; Ergin 1989: 210) olduğunu belirtir. Türkçede I. ve II. kişi zamirleri “+z” ile çoğullandırken III. kişi zamiri “+lAr” ile çoğullanmakta ve aynı durum iyelik eklerinde de görülmektedir (Kürüm, 2015: 82). Paşa Yavuzarslan’ın sözlükler için yaptığı “sözlükler dildeki değişimlere ve gelişmelere bağlı olarak sürekli yenilenir ve kullanımda olan son baskı da dildeki söz varlığının en son şeklini vermeye çalışır. Sözlüklerdeki değişimler ve gelişmeler, temelde kelime girdi ve çıktıları şeklinde olabileceği gibi, kelimelere ait yeni veriler de sözlüklerde değişimlere sebep olur.” (Yavuzarslan, 2006: 141) değerlendirmesi; diller, dil aileleri ve dil teorileri için de geçerlidir. Çalışmalardan elde edilen veriye göre Türk dili tarihi seyri içerisinde “+z” biçim biriminin de bir çokluk eki olarak değerlendirildiğidir.

3. Farsçada Çokluk Biçim Birimi/Biçim Birimleri

Farsçada çokluk biçimi, yine Türkçede olduğu gibi ekler vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu ekin konumu da ayrıca Türkçede olduğu gibi isimlerin sonundadır. Bu durum da Türkçeye Farsçayı birbirine yaklaştıran başka bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Aralarındaki fark ise Farsçada canlı ve cansızlar için katı bir kural olmamakla birlikte, farklı biçim işaretleyicilerinin kullanılmasıdır.

“Farsçada çokluk, canlıları gösteren isimlerin sonuna “+ân (ن+)", cansızları gösteren isimlerin ve mana isimlerinin sonuna “+hâ (له+)" dil işaretleyicisi getirilmek suretiyle gerçekleştirilmektedir. Ancak bu kesin bir kural olmayıp kelimeyi çoğul hâle getiren bu dil işaretleyicilerinin birbirinin yerine kullanıldığı da olur” (Kantar, 2019: 41; Vanlıoğlu, 1989: 7). Canlı ve cansızlar için farklı çokluk şekillerinin bulunması Farsçanın karakteristik bir özelliği olmakla birlikte çokluk iyelik eklerinde sadece canlılar için kullanılan şeklin çekimlerde yer alması da ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur.

4. Türkçede İyelik Kategorisi ve Biçim Birimleri

Dünya dillerinde kullanılan ön ek, iç ek ve son ekler; geldikleri kelimelerde, o kelimelerin öncelik ve sonralık durumlarında rol oynarlar. Türkçe sondan eklemeli bir dil olduğu için kelime işletiminde ve türetiminde son eklerden faydalanılır (Şahin, 2006: 65). İye kelimesinin Eski Türkçede “sahip” anlamında kullanılan idi kelimesinden geldiği kaynaklarda ifade edilmektedir. İşletme veya çekim eki konusu içerisinde değerlendirilen hâl kategorisi konusu üzerinde araştırmacılar tarafından bazen benzer bazen de farklı görüşler ve terimler ileri sürülmüştür. Habibe Yazıcı Ersoy (2015: 51) çalışmasında “*Türkçenin her döneminde kullanılan iyelik ekleri, öncelikle sahiplik-aitlik fonksiyonu üstlenirken zamanla bu fonksiyon genişlemiş farklı anlam ve işlevler de üstlenmiştir*” diyerek bu eklerin bağlandığı yapılar üzerinde derin bir şekilde düşünmek gerektiğini vurgulamaktadır. Akman, iye kelimesinin tanımdan yola çıkarak “dağ tepe+si, düşenin dost+u” gibi örnekler incelendiğinde birinci isimlerle ikinci isimler arasında bir ilgi, bir bağ olmakla birlikte bunun hiçbir zaman sahiplik (iyelik) olmadığını belirtir (Akman, 2011: 13). Üstünova, “arabanın rengini sizin çocuğunuz seçti” cümlesinde yer alan “araba+nın reng+i, siz+in çocuk+unuz” yapılarının birbirleriyle farklı ve ortak yönlerinin bulunduğunu; araba+nın reng+i yapısının bir isim tamlaması oluştururken siz+in çocuk+unuz yapısının bir iyelik öbeği olduğunu ifade eder (Üstünova, 2005: 418). Üstünova, başka bir çalışmasında iyelik ekini “sahiplik-aitlik işlevindeki” ve “belirtme işlevindeki iyelik eki” şeklinde birbirinden ayırmak gerektiği üzerinde durmuştur (Üstünova, 2008: 324). Türkçe ve Türkçenin grameri üzerine yapılan çalışmalarda hâl kategorisi, “*Adlarda Çekim/İç çekim Hâlleri, Dış çekim Hâlleri, Türkçede İsim Hâlleri ve Hâl Ekleri, Hâl Ulamı, Türkçede Durum, İsim İşletme Ekleri, Hâl Ekleri, İsmi Hâlleri, İsim Çekim Ekleri, Ad Durumları, İsmi Hâlleri, Çekim Ekleri, Ad Durumu, Hâl Kategorisi, Kavram İlişkileri, Çekimli Yapılar, İsim Çekimleri, Hâl ve Hâl Çekimi gibi başlıklar altında ele alınmış; konuyla ilgili tanım ve açıklamalara yer verilmiştir*” (Mert, 2003: 25). Bu başlıklar altında değerlendirilen iyelik ekleri genel olarak eklendikleri ismin bildirdiği nesnenin ait olduğu şahıs, nesne veya varlığı gösteren eklerdir. İyelik eklerinin kökeniyle ilgili ortak görüş ise bu eklerin dildeki ekleşme temayülünün bir sonucu olarak şahıs zamirlerinin isimlerle birleşmesi ve kaynaşması sonucu ortaya çıktıkları yönündedir. Türkçenin yapısı gereğince kişi zamirlerinden ayrı, bağımsız iyelik zamirleri bulunmadığına göre iyelik eklerinin köken bakımından kişi zamirleriyle ilişkili olması kuvvetle muhtemeldir. Türkçede kullanılan I. ve II. çokluk zamirlerinin I. ve II. teklik zamirlerinin +z çokluk biçim birimiyle oluştuğu görüşü birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. III. teklik şahıs zamiri ise aslında bir işaret zamiridir. İşaret zamirleri nesnelerin yerini göstermek için kullanılan kelimelerdir. Uzaktaki nesne ve varlıkları göstermek için kullanılan o(l) işaret zamiri III. teklik şahıs zamiri için de kullanılmış ve bu iki zamir birleşmiştir. Bu zamirin çokluk şekli ise Eski Türkçede “olar” şeklindeydi, Eski Anadolu Türkçesinde ise olar şekline ilaveten anlar, onlar şekli de kullanılmış daha sonra kelime onlar şeklinde dile yerleşmiştir. Dikkat çeken bir husus da III. teklik “o(l)” zamirine getirilen +lAr çokluk ekinin I. ve II. teklik şahıs zamirlerine getirilemeyip biz zamirinin “ben’ler, siz zamirinin sen’ler anlamına gelmemesi durumudur. *Çokluk üçüncü şahıs ise teklik şahsın çokluk eki almış şeklinden ibarettir*” (Ergin, 1989: 252-253). Başka bir ifadeyle “*iyelik ekleri, adın belirttiği nesne ya da kavramın, altı mülkiyet grubundan hangisine ait olduğunu gösterir. Türkçede iyelik ekleri kişi zamirlerinden gelişmiştir*” (Eker, 2009: 336). “*İsimlerin iyelik şekli her dilde yoktur. Birçok dilde mülkiyet ifadesi ismin mülkiyet şekli yerine bir kelime ile karşılanır*” (Ergin, 1989: 121). Bu durum da Türkçede iyelik konusunu özel bir hâle getirmektedir. I. ve II. şahıs zamirleri +z biçim birimi ile çokluk hâline getirilirken III. şahıs zamiri +lAr eki ile çoğul hâline getirilir; aynı durum iyelik eklerinde de kendisini göstermektedir. “*Türkçede iyelik öbeklerindeki sahip öge, çoğul değeri taşıdığına, yani biz ve siz olduğunda, öbeklerdeki ait ögeler de zorunlu olarak bu değeri taşımaktadır, yani bu öbek de çoğul olmak*

zorundadır. Bu öbekteki sayı uyumu, Türkçede kişi ulamına özgü bir sayı uyum eki olan +^{oz} ile kodlanmaktadır” (Kunduracı, 2015: 46). Ayrıca Türkçede III. teklik ve III. çokluk iyelik eklerinde bir düzensizlik söz konusudur. Halil İbrahim Usta (2008: 4445-4449), iyelik eklerinin işlevsel ve anlamsal olarak üzerinde durulması gereken bir konu olduğunu vurgulamaktadır. III. teklik iyelik eki için Başdaş, “kavram alanının genişliği ve kullanım sıklığı bakımından ekin Türk dilinde özel bir konuma sahip olduğunu” (Başdaş, 2009: 628; Kürüm, 2015: 76-95) belirterek konuya açıklık getirmektedir. I. çokluk ve II. çokluk iyelik eklerinde görülen +^{oz} çokluk işaretleyicisini şahsa bağlanmış çekimli yüklemelerde de (çalışır+ız; çalıştı+ı, çalıştı+n+ız) görmek mümkündür. İyelik ve zamir kökenli kişi eklerindeki “ilk değişim Harezmi ve Kıpçak dönemi eserlerinde tespit edilmiştir” (URL-2). Dolayısıyla şahıs ekleri ve şahıs iyelik ekleri, şahıs zamirlerinin (ben, sen; biz, siz) kaynaşması ve gelişmesi olarak kabul edilirken +(s)I(n), o(l) zamirinin kaynaşması değildir. “Türkçede kelimeler arasındaki ilişkiler genellikle eklerle sağlanır. İsim tamlaması grubunda ilgi eki, eklendiği kelimeyi kendisinden sonra gelen bir kelimeye; iyelik ekleri ise eklendikleri kelimeleri kendilerinden önceki kelimeye bağlar” (Gülsevin, 2015: 889). III. kişi iyelik eki, bugünkü Türk dil ve diyalektlerinde ünsüz ile biten isimlerden sonra +I, ünlüyle biten isimlerden sonra da +sI şeklindedir (Tekin, 2013: 132). Kaçalin III. kişilerde çokluk sınıflaması olmadığı gibi çokluk özel bir eki de yoktur, III. kişilerde kimi zaman eksizlik de bir ektir; isim grubunda II. kelime +(s)I ekini aldığına göre ek, çokluk iyelikte de +I’dır. (Kaçalin, 2002: 144) der. Bacanlı, belirtisiz isim tamlamaları iyelik ekleriyle çekimlenirken tamlanandaki iyelik eki düşer. Bu açıklamaya “buzdolabı” örneğini vererek bu durumun III. teklik iyelik ekinin alomorflarının +(s)I, +(s)U olduğu durumlarda daha net görülür (URL-1) der. Gemalmaz III. teklik ve III. çokluk iyelik eklerinin nitelenen hâli eki olduğunu belirtir ve bu yapıların üzerlerine doğrudan diğer hâl eklerini aldıklarında Türk lehçe ve ağızların birçoğunda “zamirsel (prominal) n” adı verilen bir sesin, bu eklerle hâl eki arasında yer aldığı görülmektedir (Gemalmaz, 1994: 2) ifadelerini kullanır. Alyılmaz ise bu ekin, Türkçenin karanlık dönemlerinde III. teklik veya çokluk şahıs ekini karşıladığı (Alyılmaz, 1999: 413) görüşündedir. Ünal, bu ekin fonksiyonunu genişleterek “(prominal) n” sesinin III. teklik şahıs iyelik ekine eklenmiş arakaik ilgi eki *(X)n olduğunu belirtir. Aynı ekin, Eski Türkçede isimler üzerinde araç durum eki, iyelik ekleri üzerinde ise belirtme durumu ekine dönüştüğü; Eski Türkçede ilgi ekinin yardımcı ünsüzünün de aynı ekin kalıntısı olduğu (Ünal, 2019: 47) sonucuna varmaktadır. Gemalmaz, zamirin ilgi eki almış biçiminin aslında “...+(y)A ait olan” anlamındaki bir sıfat fiilin kalıntısı olması kuvvetle muhtemel olduğunu belirterek iyelik sıfatlarını ve onların ek almış şekillerini aşağıdaki tabloyla göstermiştir (Gemalmaz, 2010: 252-253):

	ş+k+ilg/+he	İyelik sıfatı	İyelik eki
I.t.ş	b+n+n̄	>ben+im	> +m+∅
I.ç.ş	b+z+ n̄	> biz+im	> +m+iz
II.t.ş	s+n+ n̄	> sen+ iñ	> + iñ+∅
II.ç.ş	s+z+ n̄	> siz+ iñ	> + iñ+ iz
III.t.ş	+∅+ n̄	> +∅+∅+ niñ	> +∅/+n+
III.ç.ş	+∅+ lar+n̄	> +∅+ lar+iñ	> +∅/+n+

Karademir de “kişi zamirlerinin belli bir gelişim sürecinin bulunduğu, kişi zamirleri ile iyelik ekleri arasında bir bağın söz konusu olduğu” (Karademir, 2013: 157) üzerinde durur. Bir isme iyelik ekinin bağlanmasıyla bir kelime grubu oluşur, bu kelime grubu isim

tamlamasını meydana getirir; tamlayan ve tamlanandan oluşan yapıda tamlanan kısmı bazı durumlar dışında daima iyelik eki taşır. İyelik grubu, iki isim veya isim yerine geçen dil birliğinin iyelik sistemi içinde teşkil ettiği bir kelime grubudur (Yelten ve Açıkğöz, 2008: 46). Altun (2011: 16) da iyelik grubunu ilgi hâli eki almış kişi zamirleriyle iyelik eki eklenmiş isimlerin oluşturduğu kelime grubu şeklinde tanımlamaktadır. Bu grupta Türkçenin asli yapısından dolayı anlam ikinci kelime üzerinde yoğunlaştığı için birinci kelimenin, yani tamlayanın, düşmesi durumunda bile kelime grubu kendisini hissettirir ve anlamdan bir şey kaybetmez.

Türkçedeki iyelik eklerinin bu kısa serencamından sonra, tamlayanı düşmüş baba kelimesinin şahıslara göre iyelik eki almış şekilleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Aynı örnek Farsçada baba anlamına gelen peder kelimesiyle de Farsçadaki iyelik kategorisi alt başlığı altında şahıslara göre çekimlenmiştir.

	Türkçe İyelik Ekleri	Türkçe İyelik Eki Almış İsim
I. Teklik İyelik Eki	+ ^o m (م +)	Baba+m ̄ بابام
II. Teklik İyelik Eki	+ ^o n, ^o ñ (ن +)	Baba+ñ (n) بابان
III. Teklik İyelik Eki	+(s)l(n) [(س)ى(ن)+]	Baba+s l باباسى
I. Çokluk İyelik Eki	+ ^o m ^o z (مز+)	Baba+m ̄ + iz بابامز
II. Çokluk İyelik Eki	+ ^o ñ ^o z (گز+)	Baba+ñ(n)+ iz بابانگز
III. Çokluk İyelik Eki	+lArI (لرى+)	Baba+l ar + 1 بابالرى

Her dilde farklı şekillerde ortaya çıkan ve gelişen iyelik kategorisinin işaretleyicileri de farklı şekillerde kendini göstermektedir. Türk yazı dillerinde iyelik, genel anlamda isimlerle isimleri birbirine bağlayan dil bilgisel yapılardır. Bu çalışmada iyelik kategorisinin sahiplik-aitlik işlevi üzerinde durulmuş, öteki işlevlerine değinilmemiş ve günümüz Türkçesinde kullanılan çokluk iyelik yapıları Farsça çokluk iyelik ekleri yapısıyla karşılaştırılmıştır.

5. Farsçada İyelik Kategorisi ve Biçim Birimleri

Dil aileleri; dil bilgisel, sözlüksel ve tipolojik olarak da birbirinden ayrılırlar. Türkçeyi Hint-Avrupa dil ailesinden ayıran hususlardan biri de iyelik ekleridir. Hint-Avrupa dil ailesi mensubu olan İran dillerinden Yeni Farsça, isme bağlanan iyelik eki özelliğiyle bağlı bulunduğu dil ailesinden farklılık arz etmektedir. Çünkü "*Hint-Avrupa dillerinin genelinde iyelik ekleri yerine adların iyelik durumu, iyelik zamirleriyle*" (Karini, 2014: 835) karşılanmaktadır. Yeni Farsçayla birlikte Farsçada işlek bir şekilde kullanılmaya başlanan iyelik ekleri, İrani diller içerisinde değerlendirilen Yeni Farsçayı Hint-Avrupa dil ailesinden uzaklaştırıp Türkçeye yakınlaştırmaktadır (Johanson, 2007: 83). Bu ekli kullanımın büyük bir olasılıkla Türkçenin etkisiyle geliştiğini söylemek mümkündür. Fakat bunun tam olarak hangi eser ve hangi durumla başlayıp geliştiğini belirtmek şu an için oldukça güçtür. Ancak, "*bilgisayarlı dil bilim, derlem dil bilim, istatistiksel dil bilim gibi bilim dallarının hızlandırılmasıyla, ilerletilmesiyle ve bunlara yapay zekâ*" (Yüceol Özezen, 2021: 131) çalışmalarının ilave edilmesiyle bütün dillerin verileri girildikten sonra bir açıklama getirilebilir. Farsçada iyelik kategorisi bir kelime grubunu oluşturmak için tamlanan (muzaf) ve tamlayana (muzafun ileyh) ihtiyaç duyulmaktadır. Bu grup, "*iki isim veya bir isimle bir sıfat, masdar, zamir, etken ortaç yahut edilgen ortaç arasında mantıkî bir bağla yapılmaktadır. Bu iki kelime birbirlerine izafet kesresiyle bağlanırlar*" (Vanlıoğlu, 1989: 12). Farsçada isim tamlaması, farklı şekillerde (şahıs zamirleri+isim veya isim+isim gibi) (peder-i men, peder-i tû, peder-i û; peder-i mâ, peder-i şümâ, peder-i îşân veya gülşen-i

râz, servet-i fûnûn) şeklinde kurulabilmesine rağmen isim+iyelik (tabloda yer aldığı gibi isimlerin sonuna getirilen iyelik ekleriyle) şeklinde de kurulabilmesi Farsçayı bir kere daha Türkçeye yaklaştırmaktadır. Ayrıca I. teklik iyelik eki +em (م +) ve II. teklik iyelik eki +et (ت +) biçim birimlerine bakıldığında bu eklerin I. teklik şahıs zamiri (men) ve II. teklik şahıs zamiri (tû) kelimelerinden geldikleri kuvvetle muhtemeldir. Üstelik Kızılözen'in (2019: 95-97) çalışmasında belirttiği gibi Yeni Farsçada kullanılan I. teklik şahıs zamirinin "men" olmaması durumu ayrıca düşündürücüdür. Dolayısıyla diğer İran dillerinde kullanılan I. teklik şahıs zamiri "ez" ile Yeni Farsçada kullanılan I. teklik şahıs zamiri "men" arasında köken bağı kurmak oldukça zordur.

	Farsça İyelik Ekleri	Farsça İyelik Eki Almış İsim
I. Teklik İyelik Eki	+em (م +)	Peder+em پدرم
II. Teklik İyelik Eki	+et (ت +)	Peder+et پدرت
III. Teklik İyelik Eki	+eş (ش +)	Peder+eş پدرش
I. Çokluk İyelik Eki	+émân (مان+)	Peder+émân پدرمان
II. Çokluk İyelik Eki	+étân (تان+)	Peder+étân پدرتان
III. Çokluk İyelik Eki	+éşân (شان+)	Peder+éşân پدرشان

Tablodaki örnekler, özellikle çokluk yapılar, incelendiğinde her birinin kendisine ait iyelik teklik yapılarının sonlarına düzenli bir şekilde Farsça çokluk eki olan "ân (ان)" ile oluşturuldukları görülmektedir.

Dillerin zamanla değişime uğraması meselesi, genel anlamda iç ve dış faktörlere bağlanmıştır. Dillerin birbiri üzerine baskınlığı konusunda ise son dönemlere kadar, dilin iç dinamiklerinin daha etkili olduğu tezi ön planda değerlendirilmiş, dış dinamikler ikinci plana itilmiştir. Kızılözen (2019: 94), dış dinamikler meselesinin ikinci planda bırakılma nedenini, Thomason ve Kaufman (1988: 1-2)'dan aktarmayla "dillerin soy ağacının, diller arasındaki köken bağının tehlikeye düşmesi endişesinden" kaynaklandığını belirtmektedir. Bu görüş, daha çok tarihsel dil bilimciler tarafından benimsenmiştir. Günümüzde ise yeni dil bilim kuramı ve araştırmalar çerçevesinde belli bir zamanı ve alanı paylaşan dillerin ne ölçüde birbirlerinden etkilendikleri artık araştırmalar sonucunda istenildiği ve imkân verildiği dereceye kadar takip edilebilmektedir. Asırlarca birbiriyle sınır komşuluğu yapan bu iki milletin dilleri olan Türkçe ve Farsçanın dil bilimsel benzerlik ve ilişkileri üzerinde durulmalı, bunlar gün yüzüne çıkarılmalıdır. Bu çalışmada Türkçe ve Farsçadaki çokluk iyelik eklerinin sadece yapısal oluşum mantığı ön plana çıkarılmak istenmiştir. Bu çalışma genel anlamda Avrasyatik Dil Teorisi üzerine yapılacak araştırma ve incelemeler için, dar anlamda ise Türkçe ve Farsça için bir model teşkil edebilir. Yukarıda anlatılmaya çalışılan hususlar birleştirilerek aynı tablo içerisinde gösterilirse benzerlik mantığı daha net ortaya çıkacaktır.

	Türkçe çokluk eki	Türkçe iyelik eki	Farsça çokluk eki	Farsça iyelik eki	Türkçe örnek	Farsça örnek
I.T.İ.E.		+ ^o m+∅		+em+∅	baba+m	Peder+em
II.T.İ.E.		+ ^o n+∅		+et+∅	baba+ n̄ (n)	peder+et
III.T.İ.E.		+(s)I(n)+∅		+eş+∅	baba+s̄	peder+eş
I.Ç.İ.E.	+ ^o z	+ ^o m̄z	+ân	+émân	baba+m̄z	peder+émân

II.Ç.İ.E.	+ ʔz	+ ʔñʔz	+ ân	+ <u>étân</u>	baba+ <u>nız</u>	peder+ <u>étân</u>
III.Ç.İ.E.	+lAr	+lArĭ	+ ân	+ <u>éşân</u>	baba+ <u>ları</u>	peder+ <u>éşân</u>

Tablodan anlaşılacağı üzere her iki dilde iyelik biçim birimleri vasıtasıyla iyelik kategorisi oluşturulmuş, çokluk biçimlere de şahısların iyelik teklik biçimlerine bu iki dilin kabul ettiği çokluk biçim birimi aynı mantık çerçevesinde bağlanarak benzer tipolojik yapı karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Sonuç

Dil ilişkileri; toplumların, milletlerin ve kültürlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinin bir sonucudur. Coğrafi, ticari, dinî ve siyasi ilişkiler, beraberinde dil ilişkilerini ve etkileşimini doğururlar. Dilde gerçekleşen ilişkiler dil çalışmalarında, başta kelime alışverişi şeklinde değerlendirilmiş; daha sonra ise dillerin birbirini sadece kelime düzeyinde değil; ses, biçim, anlam ve yapı bakımından da etkiledikleri görülmüştür. Türkçe, tarih boyunca birçok millet ve medeniyetlerin dili ile ilişki içerisinde olduğu için bu ilişkiden dillerin de nasibini alması doğaldır. Komşuluk bazında İran'la olan ilişkide bu iki milletin dillerinin de birbirlerini etkiledikleri birçok araştırmayla ortaya konmuştur. Bu çalışmayla da Türkçe ve Farsçanın çokluk iyelik eklerinin yapısal mantık benzerliği ortaya konularak dil çalışmalarının farklı bakış açıları doğrultusunda ele alınması gerektiğinin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemeyle İran dillerinin bağlı bulunduğu Hint-Avrupa dil ailesi gibi olması gereken bu iyelik eklerinin oluşumu o ailedeki iyelik eklerinin oluşum benzerliğinden çok Türkçedeki oluşum gibi bir yol izlediği ve bu mantığı kullandığı sonucuna varılmıştır. İyelik eklerinin bağlantı benzerliği yanında çokluk iyelik eklerine getirilen çokluk biçim birimlerinin de aynı mantık yolunu izlemesi Türkçenin etkisiyle gerçekleştiği olasılığını güçlendirmektedir. Mevcut olasılığı güçlendirmek için böyle tipolojik benzerliklerin gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir. Buna ek olarak özellikle basit yapılu cümlelerde Farsça öge dizilişi, Türkçedeki cümle dizilişinde olduğu gibi özne, nesne ve yüklem (ÖNY) şeklindedir. Söz dizimsel bu yapı, Farsçayı Türkçeye yaklaştıran başka benzerliklerden biridir. Dillerin etkileşimi esnasında en kolay etkileşim ödünçlemedir ve bu etkileşme, ödünçlemenin de çeşitleri olmakla beraber, dil için kolaydır. Yapı ve cümle düzeyindeki etkileşimler ise hem zordur hem de uzun bir zamanı gerektirdiği için toplumların, milletlerin kültür ve medeniyetlerin tarihî seyrini ve serüvenini ortaya koyması bakımından önemlidir. Ayrıca dil üzerine yapılan çalışmalarda dillerin yapısal, tipolojik, mantıksal ve söz dizimsel açılardan incelemeye tabi tutulmalarına önem verilmelidir.

Kısaltmalar

ÖNY Özne, nesne ve yüklem

Kaynakça

- Akıncı, Abdulvahap (2013). *Türk İslâm Sentezinde Tarih ve Kimlik*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Akman, Eyüp (2011). "Türkçede Nitelenen Eki Üzerine". *VI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. (25-28 Eylül) Bilkent Üniversitesi.
- Alışık, Gülsen Seyhan (2002). "Dede Korkut Kitabını Anlamaya Katkılar". *Türkoloji Dergisi*, 15(1): 145-162.

- Alkaya, Ercan (2008). "Türkiye Türkçesinde ve Türk Lehçelerinde İyelik Ekinden Sonra Kullanılan +lar Çokluk Eki Üzerine". *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. (20-25 Ekim 2008). 353-361.
- Alkaya, Ercan ve Yalçın, Süleyman Kaan (2022). "Türk Dilinde *l Çokluk Eki". *Dil Araştırmaları*, (31): 17-24.
- Altun, Mustafa (2011). *Türkçede Kelime Grupları Çözümlemeleri Türk Romanlarından Örneklerle*. İstanbul: MVT Yayınları.
- Alyılmaz, Cengiz (1999). "Zamir N'si Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir mi?". *Türk Dilinin Sorunları II* içinde. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, Mustafa (2012). *Dil ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Argunşah, Mustafa ve Sağol Yüksekaya, Gülden (2018). *Karahanlıca, Harezmece, Kıpçakça Dersleri*. (Ed. Hayati Develi). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arıkoğlu, Ekrem (2007). "Greenberg'in Avrasyatik Dil Teorisi ve Türkçe". *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1 (1): 109-114.
- Arıkoğlu, Ekrem (2009). "Nostratik Dil Teorisi İçerisinde Altay Dilleri". *Turkish Studies*, 4 (8): 177-184.
- Atalay, Besim (2013). *Divanü Lügati't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atıcı, Abdulkadir (2018). "İran Türk Değişiklerindeki var/yok+iyelik Yapısı Üzerine Eşzamanlı Bir İnceleme". *Türkbilig*, (35): 265-180.
- Balcı, Mustafa (2014). *Türkçe-Farsça İlişkileri: Türkçenin Farsça Üzerindeki Etkilerine Dair Bir İnceleme*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Banguoğlu, Tahsin (1995). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Başdaş, Cahit (2006). "Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu -k Ünsüzü ve Çokluk". *İlmî Araştırmalar*, (21): 45-57.
- Başdaş, Cahit (2009). "Orhun Abidelerinde İyelik, Belirtme ve Yükleme Hâli". *Turkish Studies*, 4(8): 623-643.
- Berry, John W. (2015). *Kültürlerarası Psikoloji*. (Ed. Leman Pınar Tosun). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bozkaplan, Şerif Ali (2007). "Atasözlerinde Tahkiye". *Turkish Studies*, 2(4): 1105-1109.
- Buran, Ahmet (1999). "Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni". *III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*. (23-27 Eylül 1996). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet (1984). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Enderun Yayınevi.
- Daşdemir, Muharrem (2013). "Türkçede Miktar Kavramı ve Sayı Sistemi". *Turkish Studies*, 8(13): 309-336.
- Delice, H. İbrahim (2020). "Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 9(9): 221-235.
- Demir, Nurettin ve Yılmaz, Emine (2003). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Doğan, Talip (2020). "Kaşkay Türkçesinde Sınırlama Bildiren +(y)A(n)çA(z) ve -(y)AnçA(z) Ekleri". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 17(4): 520-539.
- Eker, Süer (2008). "Modernleşme Sürecinde Türk ve İran Dil Devrimleri". *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. (20-25 Ekim 2008). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Eker, Süer (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1989). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ersoy, Feyzi (2007). "+gil Eki Üzerine". *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 21-29.
- Gabain, Annemarie von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. (çev.: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gemalmaz, Efrasiyap (1994). "Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (4): 1-5.
- Gemalmaz, Efrasiyap (2010). *Türkçenin Derin Yapısı*. (Yayına Haz.: Cengiz Alyılmaz ve Osman Mert). Ankara: Belen Yayıncılık.
- Gencan, Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Grönbech, Kaare (1995). *Türkçenin Yapısı*. (çev.: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, Gürer (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, Gürer (2004). "Türkçede Sıra dışı Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine". *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*. (20-26 Eylül 2004) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1267-1280.
- Gülsevin, Selma (2015). "-Dık / -(Y)Acak + İyelik Yapılarının Öznelerinde İlgi Ekinin Kullanılması Üzerine". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(3): 889-898.
- Hatiboğlu, Vecihe (1974). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, Mehmet (1995). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.
- İlhan, Nadir (2017). "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Çokluk Ekleri". *International Journal of Social Science*, (63): 155-168.
- Johanson, Lars (2007). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (çev.: Nurettin Demir). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaçalin, Mustafa S. (2002). "İyelik Tamlamasında Çokluk Üçüncü Kişi Sorunu". *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 142-146.
- Kanar, Mehmet (2019). *Farsça Dilbilgisi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karademir, Fevzi (2013). *Türkçede İyelik Olgusu*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karini, Jahangir (2014). "Türk-Fars Dil İlişkileri: Farsçada İyelik Eklerinin Kullanımı". *Turkish Studies*, 9(3): 833-843.
- Kerimoğlu, Caner (2008). "Altay Dillerinde Çokluk Ekleri". *Dil Araştırmaları Dergisi*, (3): 127-143.
- Kerimoğlu, Caner (2008). "Türkiye Türkçesi Gramerciliğinde Çokluk ve İstek Kategorileri". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5(3):140-155.
- Kızılözen, Cihangir (2019). "Türk- Fars Dil İlişkisinde Bir Alan-Dilbilim Örneği: Ben/Men Zamiri". *Karadeniz Araştırmaları*, XVI(61): 93-101.
- Koç, Nurettin (1990). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Kunduracı, Aysun (2015). "Türkçede Aitlik Ulamı ve Biçimsel İfadesi". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 26(1): 43-62.
- Kürüm, Mesut (2015). "Türkçede İyelik Eklerinin Ele Alınışı ve Çağdaş Lehçelerde Kullanılışı". *Mavi Atlas*, (4): 76-95.
- Mert, Osman (2003). "Türkçede Hâl Kategorisi ve Öğretimi". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (21): 25-31.
- Özek, Fatih (2017). "Elazığ İli Ağızlarında Fonetik Sapmalar". *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, (16): 61-72.
- Öztürk, Mürsel (1988). *Farsça Dilbilgisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Rezaei, Mehdi (2013). "Avrasyatik Dil Teorisi Bağlamında Türkçe ve Farsçanın Konumu". *Türkbilig*, (25): 27-38.
- Rona-Tas, Andras (2013). *Türkolojiye Giriş*. (çev.: İsa Sarı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Şahin, Hatice (2006). "Türkçede Ön Ek". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10): 65-77.
- Tekin, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul.
- Tekin, Talat (2013). *Makaleler I*. (Yayına Haz.: Emine Yılmaz ve Nurettin Demir). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Thomason, Sarah ve Kaufman, Grey-Terrence (1988). *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. London: University of California Press.
- Usta, Halil İbrahim (2008). "İyelik Ekinin Dönüştürücü İşlevi Üzerine". *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*. (20-25 Ekim 2008). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 4437-4441.
- Uzun, Nadir Engin (2012). "Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri Üzerine". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 19(2): 115-134.
- Ünal, Orçun (2019). "Türkçe Üçüncü Tekil Şahıs İyelik Ekininin ve Prominal /n/ Sesinin Kökeni Üzerine". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (64): 47-69.
- Üstünova, Kerime (2005). "Ad Tamlaması-İyelik Öbeği Ayrımı". *Türk Dili*, (641): 418-425.
- Üstünova, Kerime (2008). İyelik Ekinin Varlığını Düşündüren Yapılar. *Ahmet Bican Ercilasun Armağanı* içinde. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Vanlıoğlu, Mehmet (1989). *Farsça (Dilbilgisi, Metinler, Sözlük)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yavuzarslan, Paşa (2006). "Sözlüklerde Sularında Kelimesi ve Kökeni". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 54(2). 139-148.
- Yazıcı Ersoy, Habibe (2015). "Türk Yazı Dillerinde İyelik İşaretleyicilerinin Kiplik Anlamları". *Dil Araştırmaları*, (17): 51-72.
- Yelten, Muhammet ve Açıkgöz, Halil (2008). *Kelime Grupları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Yılmaz, Emine (2016). Türkçenin Tipolojisi. *Yabancı Dil Türkçe Olarak Öğretimi, Kuramlar, Yöntemler, Beceriler, Uygulamalar* içinde. (Ed. Faruk Yıldırım, Burak Tüfekçioğlu). 1-15 Ankara: Pegem Akademi.
- Yüceol Özezen, Muna (2021). "Dilbilimsel Tipoloji ve Türkçe". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (49):117-133.

İnternet Kaynakları:

URL-1: <https://www.academia.edu> (Eriřim: 07.03.2023).

URL-2: <https://ayk.gov.tr> (Eriřim: 20.03.2023).